

‘Zie mij’ Onzichtbare kinderen en hun rechten

De afgelopen twee jaar werkte de Kinderrechtencoalitie rond het thema ‘onzichtbare kinderen’. Een thema gekozen op basis van het Alternatief Rapport van 2018¹.

Het Alternatief Rapport toonde aan dat verschillende kinderen en minderjarige doelgroepen onderbelicht zijn in de cijfers, niet gevat worden door het beleid en niet bereikt worden door heel wat organisaties. Het zijn ‘onzichtbare kinderen’. Dit kan gaan over kinderen op straat, jonge mantelzorgers, kinderen verstoken van onderwijs of jeugdhulp, (vermiste) kinderen op de vlucht, kinderen met een ouder in de gevangenis... en nog veel meer.

Gedurende twee jaar ging elke lidorganisatie op haar eigen manier aan de slag met dit thema. Als slotstuk schreef de Kinderrechtencoalitie het eindrapport ‘Zie mij! Onzichtbare kinderen en hun rechten’², een heterogeen samengesteld rapport met bijdrages geschreven door verschillende lidorganisaties van de Kinderrechtencoalitie, elk vanuit hun eigen unieke insteek en expertise. Van welke groepen stellen zij in hun dagelijkse werking vast dat ze onzichtbaar zijn? Wat zijn de aandachtspunten hierover? Welke beleidsaanbevelingen kunnen we hieruit formuleren?

Uit het rapport blijkt dat de groep onzichtbare kinderen zeer divers en omvangrijk is. Een heterogene groep kinderen, met als gemeenschappelijke noemer: ze zijn onzichtbaar. Hun problematiek wordt niet gezien. Hun zorgen zijn onvoldoende zichtbaar voor hun omgeving, voor professionals en hulpverleners, voor het beleid, voor de maatschappij. Met de Kinderrechtencoalitie willen we deze heterogene groep kinderen en jongeren, die zo vaak door de mazen van het net glippen, zichtbaar maken. Hen een stem geven. Want kinderrechten gelden voor àlle kinderen. Zonder uitzondering. Geen enkel kind mag uit de boot vallen.

Dieper ingaan op elke groep onzichtbare kinderen die wordt besproken in het rapport, leidt ons te ver. Wie daar graag meer over wil weten, raden we aan het rapport te raadplegen. Maar wat opvalt is dat, ondanks de diversiteit binnen de groep ‘onzichtbare kinderen’, er een aantal zaken stelselmatig terugkeren.

We identificeren drie rode draden die doorheen het rapport lopen, waardoor we de diverse problematieken van de groep ‘onzichtbare kinderen’ zichtbaar kunnen maken en gericht een aantal aanbevelingen hierrond formuleren. Het gaat om het belang van participatie en overleg met kinderen

¹ ‘Alternatief Rapport van de NGO’s. Over de naleving en de toepassing van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind in België’, Kinderrechtencoalitie Vlaanderen en La Code, 2018
<https://www.kinderrechtencoalitie.be/wp-content/uploads/2018/12/Alternatief-rapport-Kinderrechtencoalitie-2018-Nederlands.pdf>

² ‘Zie mij! Onzichtbare kinderen en hun rechten’, Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2020
<https://www.kinderrechtencoalitie.be/wp-content/uploads/2020/11/Eindpublicatie-2020-Zie-Mij-Onzichtbare-Kinderen-en-Hun-Rechten-Kinderrechtencoalitie-Vlaanderen.pdf>

en jongeren, het verbeteren van kindertijd met een geïntegreerde benadering, en het zorgen voor sterke fundamenten voor toekomstbestendige verbeteringen.

Participatie: overleg met kinderen

Willen we alle kinderen een goede kindertijd verzekeren, dan moeten we anders denken over wat 'welzijn' betekent voor hen, en waardoor het beïnvloed wordt. Dat lukt alleen als we ten volle rekening houden met het standpunt van kinderen en jongeren. Beslissingen die volwassenen op lokaal, nationaal en internationaal niveau maken over thema's die verband houden met kinderen en jongeren, dienstverlening voor kinderen en jongeren, gezinnen, de economie, het milieu, enzovoort hebben allemaal invloed op kindertijd. Maar ideeën van kinderen en jongeren over welzijn stroken niet altijd met die van volwassenen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de bevindingen van Report Card 16 van Unicef rond de toekomst van het milieu, rond de waarde die ze hechten aan relaties en de kijk die kinderen en jongeren hebben op participatie aan beslissingen.³ In Vlaanderen gaat minder dan de helft van de kinderen (46%) akkoord met de stelling dat hun ouders hen volledig betrekken bij beslissingen thuis. Volwassenen die beslissingen nemen, of het nu om ouders, begeleiders of om beleidsmakers gaat, moeten bereid zijn om te luisteren naar deze perspectieven, en er vervolgens ook effectief rekening mee houden bij het ontwerpen van beleid en het toekennen van middelen.

Overheden moeten zorgen voor meer kansen en manieren waarop kinderen, van alle leeftijden, afkomst, gender en uit alle lagen van de bevolking, systematisch van zich kunnen laten horen. Dat kan door kindvriendelijke en open beleidsconsultaties, door ervoor te zorgen dat kinderen en jongeren hun rechten kennen, en door het creëren van nieuwe manieren waarop scholen, gemeenschappen en het land rekening kunnen houden met de visie van kinderen op hun buurt, hun land en de wereld. Dit punt geldt voor alle kinderen en jongeren. Er zijn nog grote hiaten in sommige gegevens en nog te veel groepen kinderen komen helemaal niet voor of zijn ondervertegenwoordigd in officiële statistieken en onderzoekstudies en zijn bijgevolg onzichtbaar.

Hierop aansluitend spelen de school(omgeving) en andere maatschappelijke actoren in het ontwikkelingsproces van kinderen en jongeren een zeer belangrijke rol. We pleiten ervoor om de school en de schoolomgeving als oefenruimte voor democratische vaardigheden te hanteren. Vanuit het principe 'Leave no one behind' kunnen jongeren die niet deelnemen aan formele adviesorganen én jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties betrokken worden. Om tot een representatieve participatie te komen is het hanteren van de diversiteit van kinderen en jongeren op school een belangrijke voorwaarde. Bovenal dient een participatieve cultuur op school gecreëerd en gestimuleerd te worden om alle kinderen en jongeren voldoende te betrekken.

Een aandachtspunt hierbij is dat leerkrachten en directies het belang inzien van participatief werken en hierin voldoende vorming krijgen aangeboden. Dit kan alleen in een sfeer van dialoog en informeel contact tussen leerlingen, ouders en leerkrachten. Ruimte, tijd en middelen voor leerlingen moeten voorzien worden zodat deze voorwaarden voor participatie vervuld kunnen worden.

³ <https://www.unicef.be/sites/default/files/2020-09/Report-Card-16-Worlds-of-Influence-child-wellbeing.pdf>

Maar niet enkel de school speelt hierin een belangrijke rol. Om kinderen en jongeren daadwerkelijk op een correcte en constructieve manier te laten participeren dient breder gekeken te worden. Professionelen die met kinderen en jongeren in contact komen, in het bijzonder advocaten, magistraten, ambtenaren, sociaal werkers, medisch personeel en leerkrachten, hebben een degelijke vorming nodig hierin. Een verbetering van de vormingen rond kinderrechten dringt zich op. Want om ervoor te zorgen dat aan alle voorwaarden voor een gegarandeerde participatie voldaan wordt, is een lange termijnvisie noodzakelijk zodat de participatie van alle kinderen, ook de meest kwetsbare, van het lokale tot het nationale niveau en binnen alle sectoren verzekerd wordt. Hiervoor zijn tijd, ruimte, en middelen nodig. Een cruciale factor is het centraal stellen van de beleving, ervaring en leefwereld van het kind bij de ontwikkeling en toepassing van beleid. Het is belangrijk om aan te tonen hoe er met het belang van kinderen rekening gehouden werd en hoe de stem van kinderen werd gehoord.

Naast het belang van een structurele en kwalitatieve inbedding van participatie in de verschillende domeinen van het leven van kinderen en jongeren, blijkt ook dat een geïntegreerde benadering van beleidsmaatregelen een hefboom is voor kindweldzijn.

Verbind beleidsmaatregelen: verbeter kindweldzijn met een geïntegreerde benadering.

Report Card 16 van Unicef toont aan dat een geïntegreerde benadering van kindweldzijn, die de (indirecte) verbanden tussen het weldzijn van kinderen en de bredere context in acht neemt, onbedoelde negatieve gevolgen tegenhoudt van beleidsmaatregelen op niveaus die schijnbaar geen impact hebben op kindweldzijn. Werkgelegenheid is in deze een goed voorbeeld. Het persoonlijk geluk van kinderen houdt verband met familiebanden. Maar ouders die lange uren werken, hebben het moeilijk om een evenwicht te vinden tussen werk en gezin. In dit voorbeeld raakt tewerkstellingsbeleid het kindweldzijn. Een geïntegreerde benadering, die erkent dat beleidsmaatregelen op het ene niveau een onbedoelde invloed op het andere kunnen hebben, zal de ontwikkeling van de meest doeltreffende en efficiënte interventies voor kindweldzijn bewerkstelligen. Overheden doen al standaard inschattingen van de economische weerslag van wetgeving en beleid. Waarom niet routinematig een equivalente inschatting van de weerslag op kindweldzijn incorporeren?

Het belang van het kind dient steeds centraal te staan. We pleiten daarom voor een **'Kindreflex'**. We roepen overheden, bedrijven en organisaties op om tijdens de ontwikkeling van beleid zich telkens af te vragen of kinderen betrokken zijn en welke impact zij zullen ondervinden. Door deze **'Kindreflex'** te hanteren krijgen administratieve instanties en hulpverleners die met (groot)ouders werken zicht op hun familiebanden en kinderen. Op die manier staat het belang van het kind centraal bij elke beslissing die het kind aangaat.

Daarbij aansluitend vragen we een **'Thuisreflex'** te hanteren zodat administratieve instanties en hulpverleners bij elke interventie systematisch de thuissituatie bevragen met als doel dat minderjarigen (tijdelijk) opgevangen kunnen worden wanneer ouders, of andere met de zorg van het kind belaste familieleden, worden opgenomen in ziekenhuizen, gevangenissen of andere centra.

Tenslotte richt de derde en laatste pijler zich naar verbeteringen voor kinderen en jongeren op lange termijn.

Zorg voor sterke fundamenten:

Hou verbeteringen voor kinderen vol door ze toekomstbestendig te maken.

Overheden moeten steeds de duurzaamheid van genomen maatregelen in acht nemen, om te verzekeren dat vooruitgang voor kinderen ook effectief bewaard blijft. Dat betekent kiezen voor maatregelen die een sterke fundering leggen voor kinderen en de maatschappij in haar geheel. Om de betekenis hiervan ten volle te duiden gaan we dieper in op een aantal belangrijke fundamenten die een duurzame impact hebben op het welzijn van ‘onzichtbare’ kinderen en jongeren.

Armoede terugdringen, en ervoor zorgen dat kinderen toegang hebben tot de middelen en diensten die ze nodig hebben.

Armoede treft een grote groep kinderen en jongeren en zet kindweldzijn sterk onder druk. Het terugdringen van de (kinder)armoedecijfers is dus een essentieel fundament in het verbeteren van het algemene kindweldzijn. We zien echter dat binnen het debat rond kinderarmoede, de focus binnen het beleid hoofdzakelijk ligt op het aanpakken van de gevolgen van kinderarmoede op kinderen en jongeren. Wanneer we kinderarmoede echter structureel en met het oog op de lange termijn willen aanpakken, mogen we niet louter focussen op de effecten en de impact van armoede op het leven van kinderen en jongeren, maar ook op de hoofdoorzaak van kinderarmoede, namelijk armoede bij hun ouders of voogden. Het kinderarmoedebeleid mag met andere woorden niet losstaan van het algemeen beleid rond armoede.

Kinderarmoede is immers ook gezinsarmoede. Kinderen hebben zelf geen invloed op de economische situatie waarin zij of hun ouders leven. Dat betekent echter niet dat ouders schuld treft als hun kinderen in armoede opgroeien. Volwassenen die de rekeningen amper of niet betaald krijgen, zijn lang niet altijd mensen die de hun geboden kansen weigeren te grijpen. Nochtans stelt het beleid hen vaak in dat daglicht. In die gewrongen visie verdienen volwassenen in armoede veel minder hulp omdat ze, zogezegd, zelf verantwoordelijk zijn voor de situatie waarin ze zich bevinden⁴. *“Door erop te hameren dat je focust op kinderen net omdat ze niet verantwoordelijk zijn, voedt men het beeld dat de anderen, de volwassenen en de ouders, wel verantwoordelijk zijn”*⁵. Dit individueel schuldmodel schuift de schuld over de armoede waarin de kinderen opgroeien af op de ouders. Die redeneringen houden echter geen rekening met structurele oorzaken van armoede en de inherente ongelijkheid in een maatschappij. Is armoede écht een keuze van de ouders? Of ligt de schuld eerder bij de te lage uitkeringen en bij moeilijkheden op de arbeidsmarkt?

⁴ Roets, G., Schiettecat, T., Roose, R., & Vandenbroeck, M. (2014). De Armoede Van Het Kinderarmoedebeleid. Samenleving en Politiek, 21 (10), 24-27

⁵ Van Lancker, W. (2015, januari 5). Waarom een focus op kinderarmoede contraproductief kan zijn. Knack. <https://www.knack.be/nieuws/belgie/waarom-een-focus-op-kinderarmoede-contraproductief-kan-zijn/article-opinion-522877.html>.

Niettemin zorgt dit individueel schuldmodel ervoor dat beleid op maat ontbreekt. In de armoedecijfers zijn alleenstaande ouders en mensen met een migratieachtergrond oververtegenwoordigd, en toch blijven maatregelen voor onder andere deze doelgroepen uit. Ondertussen zijn kinderen en jongeren in armoede ook superdivers. Verschillende oplossingen vanuit verschillende beleidsdomeinen dringen zich dus op. Een belangrijk pijnpunt is dat de aanpak van kinderarmoede zich te eng focust op het bestrijden van de gevolgen ervan bij kinderen. Dat is weliswaar nodig, maar enkel als je ook de oorzaken aanpakt, bestrijd je het probleem structureel.

Vandaar dit pleidooi: begeleid ouders naar de arbeidsmarkt, voorzie voldoende betaalbare kinderopvang. Verhoog leeflonen en andere uitkeringen tot boven de Europese armoedegrens. Laat leeflonen niet dalen als jongeren het ouderlijk huis verlaten om samen te wonen.

Toegang tot betaalbare en kwaliteitsvolle kindzorg vanaf een jonge leeftijd vergemakkelijken.

We stellen vast dat betaalbare en kwaliteitsvolle zorg en ondersteuning voor kinderen een heikel punt blijft. Investeren in deze zorg heeft een positief effect op het welzijn van alle kinderen, en in het bijzonder van de 'onzichtbare kinderen'. Vanaf een jonge leeftijd deze zorg garanderen betekent een investering op lange termijn en zorgt ervoor dat (onzichtbare) kinderen en jongeren de ondersteuning en zorg krijgen die ze verdienen en nodig hebben om op te groeien. Kwaliteitsvolle en betaalbare kindzorg is een belangrijke hefboom voor het recht op leven en ontwikkeling van alle kinderen.⁶ Daarom formuleren we een aantal aanbevelingen en voorstellen die betaalbare en kwaliteitsvolle kindzorg vanaf een jonge leeftijd kunnen vergemakkelijken.

Een eerste aanbeveling focust op werken aan laagdrempeligheid. Heel wat diensten en organisaties kampen met drempels die voor hun doelgroep te hoog zijn. Een verbindingsfiguur tussen jongeren en het bestaande aanbod speelt een belangrijke rol om samen die drempels aan te pakken die jongeren ervaren. Dit zorgt voor 'hecht partnerschap' tussen alle lokale actoren. Ook herkenbaarheid, een gezicht koppelen aan een organisatie of dienst, heeft impact. Van zodra jongeren je kennen, zullen ze sneller naar je dienst komen of je contacteren. Als jongeren een naam en gezicht op een dienst of organisatie kunnen plakken, weten ze meteen ook waar ze naartoe moeten met een bepaalde vraag of nood. Tenslotte is investeren in werving en toeleiding belangrijk om jongeren te bereiken. Als je met je dienst of organisatie op een vaste locatie zit, kan het helpen om regelmatig naar de plekken te gaan waar de jongeren vaak zijn. Zo kan je je werking bij hen bekend maken en een vertrouwensband opbouwen.

Naast het werken aan laagdrempeligheid stellen we ons ook de vraag: wat met de kinderen en jongeren die onzichtbaar thuisblijven, in hun eigen gezin? Hoe kunnen we onveilige situaties thuis sneller opsporen? Hier bestaat geen pasklaar antwoord voor. Maar hoe sneller we ondersteuning kunnen bieden, hoe beter de toekomstkansen van de kinderen in kwestie. In essentie gaat het over zorg dragen voor elkaar. Als het thuis moeilijk gaat, kan heel laagdrempelige en toegankelijke hulp het

⁶ Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind, New York, 20 november 1989, Art.6

verschil maken. We vragen om blijvend in te zetten op het bijstaan van families thuis. De cruciale factoren hierin blijven dan alert zijn en het opvangen van signalen. (cfr 'Kind-en Thuisreflex).

Gezinnen die het om allerlei redenen moeilijk hebben (omwille van een gezinslid dat chronisch ziek is, een handicap heeft, een moeilijke situatie of hulpvraag), hebben ondersteuning nodig. Deze gezinnen hebben nood aan betaalbare professionele hulp. Het is belangrijk dat die gezinnen weten waar ze hulp kunnen krijgen als hun gezin tijdelijk ontregeld is. Hulpverleners spelen hierin een belangrijke rol. Een opleiding voor hulpverleners waarin die ouderschapsondersteunende rol ruim aan bod komt is nodig. Daarnaast is een verdere uitbouw van bestaande, succesvolle hulpverlening als gezinshulp en familie zorg onontbeerlijk.

Toegang tot psychologische dienstverlening voor kinderen en adolescenten vergemakkelijken.

Hoe kunnen we ons steentje bijdragen in het laagdrempeliger maken van professionele psychologische hulp, zoals het Kinderrechtenverdrag vraagt?

Rond psychologische problemen en hulp zoeken heerst nog steeds teveel een taboe. De mentale drempel om professionele psychologische hulp te zoeken blijft hoog. Die drempel wegwerken kan door het taboe te doorbreken. Dit kan door bijvoorbeeld campagnes te voeren die een positief beeld neerzetten van geestelijke gezondheidszorg. En door kinderen en jongeren aan te moedigen om indien nodig psychologische ondersteuning te zoeken. Onzichtbare kinderen hebben het mentaal vaak zwaar omdat hun problematiek te vaak onderbelicht blijft, ze ondersteuning missen, of ze zichzelf niet bewust zijn van het feit dat de situatie waarin ze zich bevinden allesbehalve evident is. Denken we maar aan de jonge mantelzorgers, kinderen en jongeren die ziek zijn, kinderen en jongeren die geconfronteerd worden met racisme, kinderen en jongeren met een ouder in de gevangenis, in een moeilijke thuissituatie, met een ouder die ver weg woont, kinderen en jongeren die geconfronteerd worden met (seksueel) geweld... De voorbeelden zijn legio.

Naast de mentale drempel vormt ook de fysieke drempel om psychologische hulp te zoeken een grote hinderpaal. Professionele psychologische ondersteuning kost geld. De kostprijs zorgt er dan ook vaak voor dat de drempel om hulp te zoeken te groot is. Deze fysieke drempel kan geëlimineerd worden door de toegankelijkheid van psychologische hulp te verhogen: maak psychologische bijstand voor kinderen en jongeren kosteloos.

Daarnaast kunnen we de kanttekening maken dat we ook steeds aandacht moeten behouden voor de diverse oorzaken van de hulpvraag van deze kinderen en jongeren. Vaak stamt deze nood immers uit de situatie waarin ze zich bevinden. Niet enkel de toegang tot dienstverlening moet aangepakt worden, maar ook de grond van hun behoefte hieraan.

Samenvattend stellen we vast dat ‘onzichtbare’ kinderen, niettegenstaande hun grote diversiteit aan problematieken, een aantal gemeenschappelijke noden delen. Ze worden onvoldoende gehoord en gezien door degenen die hen omringen (school, gezinsomgeving, professionelen, overheid) en als dusdanig niet gevat in het beleid en onvoldoende bereikt door ondersteuning. Om hen zichtbaar te maken stelden we in dit artikel een aantal pijlers voorop.

Allereerst is het van het grootste belang dat (onzichtbare) kinderen en jongeren **gehoord worden**. We vragen volwassenen om echt te luisteren naar de noden en perspectieven van deze kinderen en jongeren. Hoe zien zij hun situatie? Wat zijn voor hen mogelijke oplossingen? Dit vraagt een grote luisterbereidheid en misschien zelfs een mentaliteitswijziging van de volwassen beslissingnemers. Effectief luisteren is een eerste belangrijke stap hierin.

Daarnaast pleiten we er ook voor dat er effectief rekening gehouden wordt met de stem van (onzichtbare) kinderen en jongeren in beslissingen, bij het ontwerpen van beleid en het toekennen van middelen. Op die manier garanderen we dat het niet enkel bij luisteren blijft maar dat we effectief met hun inbreng en noden aan de slag gaan.

Een tweede pijler behelst de **geïntegreerde beleidsbenadering**. We vragen om beleidsmaatregelen zoveel mogelijk te verbinden met elkaar en linken te leggen tussen de verschillende beleidsdomeinen. Door beleidsmaatregelen te laten correleren met elkaar kunnen we kinderwelzijn verbeteren. Het belang van het kind vormt hierin het centraal uitgangspunt. We pleiten daarom voor een ‘Kindreflex’. We roepen overheden, bedrijven en organisaties op om tijdens de ontwikkeling van beleid en het nemen van beslissingen zich telkens af te vragen of kinderen betrokken zijn en welke impact zij zullen ondervinden. Door het maken van deze ‘Kindreflex’ installeren we een cultuur waarin het belang van het kind centraal staat en hun noden en behoeften gedetecteerd worden. Hierdoor worden de ‘onzichtbare’ kinderen zichtbaar en kan er daadwerkelijk gericht en structureel actie ondernomen worden om hun welzijn te verbeteren.

Tenslotte vragen we om **sterke fundamenten** te leggen, zodat verbeteringen niet beperkt zijn in tijd maar op lange termijn geïnstalleerd worden. Hierdoor blijft vooruitgang voor kinderen en jongeren ook effectief gegarandeerd. Dat betekent kiezen voor maatregelen die een stevige fundering leggen voor het welzijn van kinderen en jongeren en de maatschappij in haar geheel.

Als we deze drie pijlers in acht nemen en omzetten naar de praktijk, zorgen we ervoor dat geen enkel kind uit de boot valt en zich ten volle kan ontplooien en ontwikkelen. Want iedere kind verdient een goede jeugd.